

BUYUK MUTAFAKKIRLARNING MUSIQAGA OID QARASHLARI ASOSIDA BO'LAJAK MUSIQA FANI O'QITUVCHILARINING ESTETIK TARBIYASINI TAKOMILLASHTIRISH

M.Isaxanova

Qo'qon davlat universiteti

Musiqa ta'limi va san'at yo'nalishi 2-bosqich magistranti

Ilmiy raxbar: **E.Qobilova**

Musiqa nazariyasi kafedrası professori, (Phd)

Annotatsiya: Ushbu maqolada buyuk mutafakkirlarning musiqa, go'zallik, nafosat, ma'naviyat va inson kamolotiga oid qarashlari asosida bo'lajak musiqa fani o'qituvchilarining estetik tarbiyasini takomillashtirish masalasi yoritilgan. Sharq mutafakkirlari Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy va Zahiriddin Muhammad Bobur merosida musiqa va estetik tarbiyaning inson ma'naviy-axloqiy kamolotidagi o'rni tahlil qilingan. Mutafakkirlarning ilmiy-falsafiy va badiiy qarashlarini zamonaviy oliy ta'lim jarayoniga integratsiyalash orqali bo'lajak musiqa fani o'qituvchilarida estetik idrok, estetik did, badiiy tafakkur, musiqiy-emotsional sezgirlik, ijodkorlik va pedagogik-estetik kompetentlikni rivojlantirish imkoniyatlari asoslangan. Shuningdek, tarixiy-madaniy merosni interfaol, kreativ, refleksiv va integrativ pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirishga asoslangan metodik yondashuvlar taklif etilgan.

Kalit so'zlar: buyuk mutafakkirlar, musiqa, estetik tarbiya, estetik idrok, estetik did, badiiy tafakkur, bo'lajak musiqa o'qituvchisi, ma'naviy qadriyat, milliy meros, musiqiy tafakkur, ijodkorlik, pedagogik kompetentlik, integratsiya, pedagogik texnologiya.

KIRISH

Bugungi globallashuv va axborotlashuv sharoitida yoshlarning ma'naviy-axloqiy hamda estetik dunyoqarashini rivojlantirish, ularda go'zallikni anglash, san'atni qadrlash, milliy va umuminsoniy madaniy qadriyatlarga hurmat bilan munosabatda bo'lish ko'nikmalarini shakllantirish ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, bo'lajak musiqa fani o'qituvchilarining estetik tarbiyasini takomillashtirish masalasi alohida ilmiy-pedagogik ahamiyat kasb etadi. Chunki kelajakdagi musiqa o'qituvchisi o'quvchilarga nazariy bilim va ijrochilik ko'nikmalarini berish bilan cheklanmaydi, balki ularning badiiy-estetik didini, musiqiy idrokini, go'zallikni his qilish qobiliyatini, milliy musiqiy merosga munosabatini va ijodiy tafakkurini ham shakllantiradi. Shu jihatdan bo'lajak pedagogning o'zi yuksak estetik madaniyatga, rivojlangan badiiy didga va mustahkam ma'naviy-estetik qarashlarga ega bo'lishi

muhim pedagogik shart hisoblanadi. Estetik tarbiya shaxsning tabiat, jamiyat, inson va san’atdagi go’zallikni idrok etishi, his qilishi, baholashi va yaratishga intilishi bilan bog’liq murakkab pedagogik jarayondir. Musiqa esa estetik tarbiyaning eng ta’sirchan vositalaridan biri bo’lib, insonning hissiy olamiga bevosita ta’sir ko’rsatadi, unda muayyan kayfiyat va kechinmalarni hosil qiladi, badiiy obraz orqali ma’naviy mazmunni anglashga yordam beradi. Shu sababli musiqa ta’limi jarayonida estetik tarbiya masalasini faqat repertuar o’rgatish yoki ijrochilik malakalarini shakllantirish doirasida emas, balki shaxsning yaxlit ma’naviy-estetik rivojlanishi nuqtayi nazaridan ko’rib chiqish zarur.

O’zbek va Sharq tafakkuri tarixida musiqa va uning inson kamolotiga ta’siri masalasiga alohida e’tibor qaratilgan. Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy va boshqa mutafakkirlarning ilmiy hamda badiiy merosida musiqa, go’zallik, nafosat, inson ruhiyati, axloq va ma’naviyat o’rtasidagi munosabatlar turli shakllarda ifodalangan. Ushbu merosni zamonaviy pedagogik ta’lim mazmuniga integratsiyalash bo’lajak musiqa fani o’qituvchilarining estetik tarbiyasini milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida takomillashtirish imkonini beradi.

Abu Nasr Forobiyning musiqa haqidagi qarashlari Sharq musiqa tafakkurining eng muhim manbalaridan biri hisoblanadi. Uning “Kitob al-musiqa al-kabir” asarida musiqa nazariyasi, ohang, ritm, ijro va musiqiy tajriba masalalari keng tahlil qilingan. Zamonaviy ilmiy manbalarda Forobiyning musiqa haqidagi qarashlari uning musiqani insoniy hodisa sifatida o’rganishga intilgani, musiqiy ohanglarning tinglovchiga turlicha ta’sir ko’rsatishi va musiqa nazariyasini amaliy ijro bilan bog’lagani bilan izohlanadi.

Forobiy qarashlarining pedagogik ahamiyati shundaki, u musiqani faqat texnik yoki nazariy hodisa sifatida emas, balki insonning hissiy va ruhiy holatiga ta’sir ko’rsatuvchi san’at sifatida anglash uchun nazariy asos yaratadi. Demak, bo’lajak musiqa o’qituvchisi Forobiy merosini o’rganish jarayonida “asar qanday tuzilgan?” degan savol bilan chegaralanib qolmasdan, “asar insonda qanday estetik kechinma uyg’otadi?”, “uning badiiy mazmuni qanday anglanadi?”, “ushbu asardan o’quvchilarning estetik tarbiyasida qanday foydalanish mumkin?” kabi savollarni ham qo’yishi lozim. Bunday yondashuv talabaning musiqiy-nazariy bilimini estetik-pedagogik tafakkur bilan bog’laydi.

Forobiy musiqiy tajribada eshitish va ijroning ahamiyatini ham alohida ko’rsatadi. Uning musiqiy nazariya bilan amaliy ijroni bog’lagan yondashuvi zamonaviy musiqa ta’limi uchun ham muhim metodik ahamiyatga ega. Chunki estetik tarbiya faqat nazariy bilim orqali shakllanmaydi; u tinglash, his qilish, ijro etish, taqqoslash, baholash va ijodiy faoliyat orqali rivojlanadi. Shunday ekan, Forobiy merosidan foydalanishda talabalarni musiqiy asarni tinglash va ijro etish bilan birga, uning estetik mazmunini mustaqil tahlil qilishga yo’naltirish maqsadga muvofiq.

Abu Ali ibn Sino merosida ham musiqa masalalari muhim o’rin tutadi. Ibn Sino musiqa nazariyasini matematik va ilmiy bilimlar bilan bog’lagan holda, musiqaning eshitiladigan, idrok qilinadigan tomoniga ham katta e’tibor bergan.

Musiqi falsafasi tarixiga oid tadqiqotlarda Ibn Sinoning musiqi nazariyasida tovush, ohang va ularning inson ruhiy holati bilan munosabatiga e’tibor qaratgani qayd etiladi.

Ibn Sino qarashlarini estetik tarbiya bilan bog’lashda musiqiy idrok va hissiy ta’sir masalasiga alohida e’tibor berish mumkin. Bo’lajak o’qituvchi musiqiy asarning inson kayfiyati va ruhiy holatiga ta’sirini anglab yetishi, turli yoshdagi o’quvchilarga asar tanlashda ularning psixologik xususiyatlarini hisobga olishi lozim. Bu esa musiqi o’qituvchisining kasbiy faoliyatida estetik va psixologik yondashuvlarning integratsiyasini ta’minlaydi.

Abu Rayhon Beruniy merosining estetik tarbiya uchun ahamiyati uning ilmiy tafakkuridagi kuzatuvchanlik, taqqoslash, tahlil qilish va xulosalash tamoyillari bilan bog’liq. Beruniy ilmiy merosini musiqi ta’limiga tatbiq etishda talabalarda musiqiy hodisalarni tarixiy, madaniy va nazariy jihatdan qiyosiy tahlil qilish ko’nikmalarini rivojlantirish mumkin. Masalan, turli xalqlarning musiqiy an’analarini taqqoslash, milliy musiqiy qadriyatlarning o’ziga xos xususiyatlarini aniqlash va ularning estetik mazmunini izohlash talabada keng madaniy dunyoqarashni shakllantiradi.

Abdurahmon Jomiy va Alisher Navoiy ijodida go’zallik, inson kamoloti, ma’naviyat va san’at o’rtasidagi uzviylik alohida ahamiyatga ega. Ularning adabiy-falsafiy merosida insonning ichki dunyosi, axloqiy fazilatlar va badiiy-estetik qarashlari o’zaro bog’liq holda talqin qilinadi. Mazkur merosdan musiqi ta’limida foydalanish orqali talabalar musiqi va she’riyat, badiiy obraz va inson kechinmasi, estetik zavq va ma’naviy kamolot o’rtasidagi aloqalarni anglash imkoniyatiga ega bo’ladilar.

Ayniqsa, Navoiy ijodini musiqi ta’limi bilan integratsiyalash muhim pedagogik imkoniyatlarga ega. Navoiy g’azallari asosida yaratilgan mumtoz musiqi namunalarini o’rganish orqali talaba matn va ohangning badiiy uyg’unligini, poetik mazmunning musiqiy ifodasini, milliy estetik tafakkurning o’ziga xos xususiyatlarini tahlil qilishi mumkin. Bu jarayonda bo’lajak o’qituvchi kelajakda o’quvchilarga milliy musiqi merosini o’rgatishda tarixiy-adabiy va musiqiy materiallardan integrativ foydalanish tajribasini egallaydi.

Zahiriddin Muhammad Bobur merosida ham san’at va ijodkorlikka bo’lgan munosabat, badiiy did va estetik qarashlar muhim o’rin egallaydi. Bobur shaxsiyati va ijodini o’rganish talabalarda ijodkorlik, kuzatuvchanlik, badiiy tafakkur va madaniy merosga hurmat tuyg’ularini kuchaytiradi. Shu ma’noda mutafakkirlar merosi bo’lajak o’qituvchilarning estetik tarbiyasini faqat tarixiy bilimlar bilan boyitibgina qolmay, ularning shaxsiy-kasbiy dunyoqarashini ham rivojlantiradi. Buyuk mutafakkirlarning musiqi va san’atga oid qarashlarini zamonaviy oliy ta’lim jarayoniga integratsiyalashda asosiy maqsad ularning fikrlarini mexanik tarzda takrorlash emas, balki tarixiy g’oyalarni bugungi pedagogik ehtiyojlar bilan bog’lashdan iborat bo’lishi lozim. Buning uchun “mutafakkir qarashi – musiqiy hodisa – estetik tahlil – pedagogik vazifa – refleksiv xulosa” izchilligiga asoslangan metodik yondashuvdan foydalanish mumkin.

Masalan, Forobiyning musiqa va inson hissiyotlariga oid qarashlari asosida talabalarga turli xarakterdagi musiqiy asarlarni tinglash, ularning emotsional ta’sirini tahlil qilish va mazkur asarlarning o’quvchilarga tarbiyaviy ta’sirini aniqlash topshirig’i beriladi. Ibn Sino qarashlari asosida musiqaning psixologik ta’siri muhokama qilinadi. Navoiy va Jomiy merosi asosida musiqa va she’riyatning estetik uyg’unligi tahlil qilinadi. Beruniy qarashlari asosida turli musiqiy madaniyatlar qiyoslanadi. Bobur merosi asosida esa ijodkorlik va badiiy-estetik tafakkurning pedagogik imkoniyatlari o’rganiladi. Bunday yondashuv bo’lajak musiqa o’qituvchisining estetik tarbiyasini to’rtta o’zaro bog’liq yo’nalishda takomillashtirish imkonini beradi. Birinchi yo’nalish kognitiv-estetik rivojlanish bo’lib, bunda talabaning musiqa, san’at, go’zallik va milliy madaniyat haqidagi bilimlari kengayadi. Ikkinchi yo’nalish emotsional-qadriyatli rivojlanish bo’lib, u musiqiy asarni his qilish, estetik kechinmani boshdan kechirish va badiiy qadriyatlarga shaxsiy munosabat bildirishni nazarda tutadi. Uchinchi yo’nalish badiiy-ijodiy rivojlanish bo’lib, unda ijrochilik, improvizatsiya, musiqiy talqin va ijodiy topshiriqlar orqali estetik faoliyat rivojlantiriladi. To’rtinchi yo’nalish refleksiv-pedagogik rivojlanish bo’lib, talabaning o’z estetik qarashlarini tahlil qilishi va kelajakdagi o’quvchilarning estetik tarbiyasini tashkil etish strategiyalarini ishlab chiqishi bilan tavsiflanadi. Estetik tarbiyani takomillashtirishda interfaol va kreativ metodlardan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. “Mutafakkir nigohida”, “Estetik ekspert”, “Bir asar - uch talqin”, “Musiqiy portret”, “Estetik bahs”, “Mening estetik pozitsiyam”, “Tarixiy g’oya - zamonaviy dars” kabi metodlar talabaning mustaqil fikrlashini faollashtiradi. Masalan, “Bir asar - uch talqin” metodida talabalar bitta musiqiy asarni musiqiy-nazariy, estetik va pedagogik nuqtayi nazardan tahlil qiladilar. Natijada ular asarning shakli va mazmuni bilan bir qatorda, uning badiiy-estetik va tarbiyaviy imkoniyatlarini ham ko’ra boshlaydilar.

“Mutafakkir nigohida” metodida talabalarga muayyan musiqiy asarni Forobiy, Ibn Sino yoki Navoiy qarashlari asosida tahlil qilish topshiriladi. Talaba tarixiy shaxsning qarashlarini o’zlashtirish bilan birga, ularni zamonaviy pedagogik vaziyatga tatbiq etishni o’rganadi. Mazkur metod tarixiy tafakkur, estetik tafakkur va pedagogik tafakkurning o’zaro integratsiyasini ta’minlaydi.

Estetik tarbiyani rivojlantirishda musiqa tinglash faoliyati ham alohida ahamiyatga ega. Tinglash jarayonida talaba musiqiy asarning janri, shakli, ritmi, ohang tuzilishi va ijro xususiyatlarini aniqlash bilan birga, asarda ifodalangan estetik g’oya va emotsional mazmunni ham anglashga yo’naltiriladi. Tinglangan asar yuzasidan “Asarda qanday estetik g’oya ifodalangan?”, “Asar sizda qanday kechinma uyg’otdi?”, “Ushbu asardan o’quvchilarning estetik tarbiyasida qanday foydalanish mumkin?” kabi refleksiv savollarning berilishi estetik idrokni pedagogik faoliyat bilan bog’laydi.

Bo’lajak musiqa fani o’qituvchilarining estetik tarbiyasini takomillashtirishda milliy musiqiy merosning o’rni ham nihoyatda katta. Mumtoz musiqa, maqom, xalq qo’shiqlari, an’anaviy ijrochilik va zamonaviy milliy musiqa namunalarini buyuk mutafakkirlarning estetik qarashlari bilan bog’lab o’rganish talabalarda milliy-

madaniy identitetni mustahkamlaydi. Bunda talaba milliy musiqani shunchaki repertuar sifatida emas, balki xalqning tarixiy xotirasi, estetik tafakkuri va ma’naviy qadriyatlarini ifodalovchi madaniy hodisa sifatida anglaydi. Zamonaviy raqamli ta’lim imkoniyatlari esa ushbu jarayonni yanada boyitish imkonini beradi. Elektron kutubxonalar, raqamli audioarxivlar, multimedia materiallari, virtual muzeylar, interaktiv taqdimotlar va elektron portfoliolardan foydalanish mutafakkirlar merosini o’rganishni ko’rgazmali va faol jarayonga aylantiradi. Biroq raqamli vosita maqsad emas, balki estetik idrokni rivojlantirish vositasi sifatida qo’llanishi lozim. Talaba tayyor axborotni qabul qiluvchi emas, balki manbalarni izlovchi, taqqoslovchi, tahlil qiluvchi va pedagogik xulosa chiqaruvchi faol subyekt bo’lishi kerak.

Estetik tarbiyani takomillashtirishning yana bir muhim jihati pedagogik amaliyot bilan bog’liq. Talaba nazariy mashg’ulotlarda o’zlashtirgan mutafakkirlarning qarashlarini maktab sharoitida qanday qo’llash mumkinligini amaliy faoliyat orqali sinab ko’rishi lozim. Masalan, maktab o’quvchilari bilan “Musiqada go’zallik”, “Milliy musiqa va estetik did”, “Forobiy va musiqa”, “Navoiy g’azallari va mumtoz musiqa” kabi mavzularda mashg’ulotlar tashkil etish bo’lajak o’qituvchining estetik-pedagogik kompetentligini rivojlantiradi.

Shu bilan birga, bo’lajak o’qituvchining estetik rivojlanishini diagnostika qilish ham muhimdir. Diagnostika jarayonida talabaning estetik bilimlari, musiqiy idroki, badiiy didi, estetik baholash qobiliyati, ijodiy faolligi, milliy qadriyatlarga munosabati va o’z estetik qarashlarini pedagogik faoliyat bilan bog’lay olish darajasi aniqlanishi mumkin. Bunda kuzatuv, suhbat, anketa, ijodiy topshiriqlar, musiqiy tahlil, portfolio va refleksiv yozuvlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Mazkur metodik yondashuv asosida bo’lajak musiqa o’qituvchilarining estetik tarbiyasini rivojlantirish jarayonini “bilish – his qilish – anglash – baholash – yaratish – pedagogik qo’llash” ketma-ketligida tashkil etish mumkin. Dastlab talaba mutafakkirlar qarashlari va estetik tushunchalar haqida bilimga ega bo’ladi, keyin musiqiy asarlarni tinglash va ijro etish orqali estetik kechinmani boshdan kechiradi, uning mazmunini anglaydi, badiiy-estetik qiymatini baholaydi, ijodiy faoliyatda o’z munosabatini namoyon etadi va nihoyat, mazkur tajribani kelajakdagi pedagogik faoliyatida qo’llashni o’rganadi.

Shunday qilib, buyuk mutafakkirlarning musiqa va go’zallikka oid qarashlarini zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg’unlashtirish bo’lajak musiqa fani o’qituvchilarining estetik tarbiyasini takomillashtirishning samarali yo’nalishlaridan biridir. Bunda tarixiy meros ta’lim mazmunining oddiy qo’shimcha elementi emas, balki talabaning estetik tafakkuri, ma’naviy qadriyatlari, kasbiy pozitsiyasi va pedagogik kompetentligini rivojlantiruvchi metodik resursga aylanadi.

XULOSA

Buyuk mutafakkirlarning musiqa va san’atga oid qarashlari bo’lajak musiqa fani o’qituvchilarining estetik tarbiyasini takomillashtirish uchun muhim ilmiy-ma’naviy manba hisoblanadi. Forobiy, Ibn Sino, Beruniy, Jomiy, Navoiy va Bobur merosida musiqa, go’zallik, inson kamoloti, ma’naviyat va axloq o’rtasidagi uzviy

aloqadorlik turli shakllarda namoyon bo‘ladi. Mazkur merosni oliy ta’lim mazmuniga tizimli ravishda integratsiyalash orqali bo‘lajak pedagoglarda estetik idrok, estetik did, badiiy tafakkur, musiqiy-emotsional sezgirlik, ijodkorlik, milliy-madaniy qadriyatlarga hurmat va estetik-pedagogik kompetentlikni rivojlantirish mumkin.

Ayniqsa, “mutafakkir qarashi – estetik bilim – musiqiy idrok – badiiy faoliyat – refleksiya – pedagogik qo‘llash” modeli asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni tarixiy meros va zamonaviy pedagogik ehtiyojlarni birlashtiradi. Bunday yondashuv natijasida bo‘lajak musiqa o‘qituvchisi nafaqat musiqiy bilim va ijrochilik ko‘nikmalariga ega mutaxassis, balki go‘zallikni anglaydigan, badiiy qadriyatlarni baholay oladigan, milliy musiqiy merosni qadrlaydigan va o‘quvchilarning estetik dunyoqarashini shakllantira oladigan pedagogik shaxs sifatida shakllanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Forobiy Abu Nasr. *Kitob al-musiqa al-kabir*.
2. Azizxo‘jayeva N.N. *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat*. – Toshkent.
3. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. *Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari*. – Toshkent.
4. Qobilova E.B. *Musiqa pedagogikasi*. – Qo‘qon, 2026.
5. Qobilova E.B. *Kasbiy-pedagogik identitet va uni rivojlantirish mexanizmlari (bo‘lajak musiqa o‘qituvchilari misolida)*. Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi.
6. Qobilova E.B. Kasbiy-pedagogik identitet va uning pedagogik, psixologik, didaktik va reflektiv mexanizmlari (bo‘lajak musiqa o‘qituvchilari misolida). **Zamonaviy dunyoda innovatsion tadqiqotlar**, 2026. 5-jild, 12-son. 75–79-b.
7. Qobilova E.B. Bo‘lg‘usi musiqa o‘qituvchilarida kasbiy-pedagogik identitetni shakllantirishning ilmiy-nazariy asoslari. **Kokand University Herald**, 2026. 18-A-son.